

The Cultivation of Incompetence^{*}

(te kleine voeten voor te grote schoenen)

Toen het wielervedool van mijn jeugd, Eddie Mercks, in 1974 voor de vijfde keer de Tour de France won, was het ieder die de Tour van dat jaar aandachtig had gevolgd duidelijk dat het de laatste keer was. Mercks was de oude niet meer: zijn pedaaltried miste de elegantie die hem in zijn jonge jaren onbedwingbaar had gemaakt, zijn krachten leken uitgeblust en slechts door de inspanningen van zijn ploeggenoten had hij zijn eeuwige concurrent, Raimond Poulidor, nog één keer naar het tweede plan weten te verwijzen. In Parijs aangekomen, werd de meester geïnterviewd door een Nederlandse sportverslaggever. Zijn vraag luidde als volgt: ‘Mijnheer Mercks, vindt U ook niet dat Uw overwinning het resultaat is van een combine?’ Toen gebeurde er iets dat mij nog steeds fascineert. Eddie deed niet wat iedere andere, mindere, persoon zou hebben gedaan. In een fractie van een seconde, de tijd die hem werd gegund om in het gedrang om hem heen een antwoord te formuleren, drong Mercks door tot de essentie van het bestaan. ‘Natuurlijk’, zei hij, ‘anders zou de wielersport zijn ontaard in een ordinaire krachtsport’. Stelt U zich eens voor dat het anders zou zijn gegaan, toen in 1974. Poulidor zou de Tour de France hebben gewonnen en daarmee zijn enige, zijn grootste, eretitel hebben verspeeld, te weten die om *na* Eddie Mercks ‘de eeuwige tweede’ te *mogen* heten. Zelfs zijn blijvende bijdrage aan de Franse taal zou hem zijn onthouden, want door middel van de zegswijze ‘être le poulidor’ duidt men sindsdien een eeuwige verliezer aan. Poulidor *kon* de Tour in 1974 winnen, maar *mocht* het niet. Zo eenvoudig is dat. Sindsdien weet ik zeker dat niet alles wat kan daarom ook moet. Dat geldt niet alleen voor de Tour de France, maar ook voor het onderwijs in de juridische faculteit.

Rechtenstudenten behoren tot een geprivilegieerd deel van de academische bevolking: zij hebben, na het voltooien van hun middelbare schoolopleiding, vrije toegang tot de juridische faculteiten en dat is een voorrecht, zelfs in dit land. Niet ieder immers die *kan* studeren, *mag* dat ook. Enige jaren geleden leerde een jonge dame die mij bijzonder na aan het hart ligt de tot dusver hardste les van haar leven: zij *wilde* graag medicijnen studeren, zij *kon* dat ook, maar zij *mocht* het niet. Nu zal men, met mijn dochter, zeggen dat het wel erg cynisch is zo een menselijk drama (want dat was het) af te doen met de gemeenplaats dat niet alles wat kan, daarom ook maar moet. Dat is waar en er is daarom enige nuance geboden.

Wat stuit ons eigenlijk zo aan het destijds (in 1998) nog geldende toelatingsregiment van de medische faculteit? Niet dat die faculteit criteria stelt waaraan haar studenten dienen te voldoen alvorens tot de studie te worden toegelaten. Zij acht het, terecht, ongewenst dat

^{*} Voordracht gehouden op de Onderwijsdag voor Juridische Docenten, Tilburg 14 januari 2004.

iedereen wordt toegelaten tot het gebruik van kostbare voorzieningen die slechts ten volle kunnen worden benut door mensen die beschikken over de nodige kennis. Zelfs niet dat die faculteit hoge eisen stelt aan dat kunnen: wanneer de opleidingsruimte beperkt is, moeten slechts diegenen worden toegelaten die er blijk van hebben gegeven meer te kunnen dan anderen. Wat ons stoort, is dat de willekeur, namelijk loting, bepaalt wie wel en wie niet wordt toegelaten. Wat mij persoonlijk nog meer stoort, is dat aan die willekeur een schijn van rationaliteit wordt gegeven door daaraan in de typisch hypocriete stijl die eigen is aan veel Nederlands bestuursjargon het bijvoeglijk naamwoord ‘gewogen’ toe te voegen. Nog geheel afgezien van het verwoestend effect dat een dergelijk systeem, naar ik uit eigen ervaring weet, heeft op de psyche van de mensen die het treft, acht ik het in strijd met een fundamenteel mensenrecht dat zelfs is neergelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Ik bedoel het recht op onderwijs van art. 26. Ten aanzien van het universitair onderwijs bepaalt het uitdrukkelijk dat ‘het hoger onderwijs gelijkelijk <zal> openstaan voor eenieder *die daartoe de begaafdheid bezit*’. Een dergelijke formulering laat geen loting toe, *wel* het recht om eisen te stellen aan de bekwaamheid van de student. Het enige moreel (en juridisch) toelaatbare selectie criterium bestaat derhalve uit de graad van bekwaamheid waarover een aspirant student beschikt: hij moet ook kunnen wat hij *wil* kunnen. Bij de beperkte ruimte die voor een opleiding als de medische beschikbaar is, zal derhalve die graad van bekwaamheid hoger liggen dan bij andere, waar die ruimte minder beperkt is. Deze vaststelling brengt mij op de juridische opleiding, waar de ruimte - kennelijk - onbeperkt is.

Het gezicht van de juridische faculteiten is de afgelopen decennia bepaald door de gevolgen van de onderwijspolitiek van de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw: de Mammoetwet en de liberalisering van het toegangsbeleid tot de universiteit. Mijn eerste jaar (1968) was het laatste dat nog uitsluitend uit gymnasiasten bestond. Nadien werden de sluizen geopend: ieder die het ‘VWO’ heeft bezocht, mag rechten studeren. De vraag of een aspirant-student daartoe ook de bekwaamheid bezit, werd en wordt eenvoudigweg beantwoord door de verwijzing naar het feit dat hij een VWO-diploma bezit. De samenstelling van het daarbij behorende vakkenpakket, noch de graad van bekwaamheid die daaruit spreekt, mag daarbij een rol spelen. De rechtenstudie vormt zodoende, samen met een aantal andere vakken uit de ‘softe’ sector (die ik nu niet alle zal noemen), het sluitstuk van de hoger onderwijs politiek: zij dient tot bewijs dat wat het ‘voorbereidend *wetenschappelijk* onderwijs’ wordt genoemd ook inderdaad op het wetenschappelijk onderwijs voorbereidt. Dat wij nu het terrein der politieke onderwijsmythologie betreden, is ieder bekend die met de dagelijkse realiteit ervan moet leven. Iedereen mag rechten studeren, maar er zijn er teveel die het niet kunnen. Het is een simpel ervaringsfeit, maar de vaststelling is taboe: er mag in kringen van onderwijsdeskundigen niet over worden gesproken. Ieder *mag* rechten studeren, dus ieder *kan* het ook, zo luidt het geloofsartikel waarnaar men zich daar richt. Stelt U zich eens voor dat de wedstrijdleiding van de Tour de France zich bij de organisatie van de Tour zou moeten richten naar het adagium dat

THE CULTIVATION OF INCOMPETENCE

ieder die *mag* deelnemen aan de Tour haar ook *moet* kunnen afmaken. Bergetappes moeten worden vermeden, tijdritten moeten worden beperkt tot een maximum van vijf minuten en bij iedere etappe moet na een half uur fietsen een verplichte rusttijd van ten minste drie kwartier worden ingelast. Bovendien moet iedere etappe ten minste twee keer worden herhaald teneinde ieder een kans te geven op een goede klassering. Het lijkt bizar, maar het is precies wat de door ‘onderwijsdeskundigen’ vergiftigde staven van de ministeriële departementen, universitaire bestuurlijke bureaus en facultaire onderwijsinstituten voorschrijven aan degenen die het onderwijs daadwerkelijk moeten verzorgen. Zij laten zich zo kennen als typische representanten van deze droevige tijd, die ik als een karikatuur van de ‘Verlichting’ zou willen kenschetsen. De gedachte dat men zijn plaats, dat wil zeggen zijn kunnen, moet kennen *en* accepteren is verre van haar. Zo is onlangs vanuit Mumbai een expeditie vertrokken, bestaande uit drie doktoren, vijf logistieke experts en twintig sherpas, teneinde één visueel gehandicapte in staat te stellen de Mount Everest te beklimmen. Ieder mens moet, zo schijnt men te vinden, naar de hoogste toppen willen streven, of hij dat nu kan of niet.

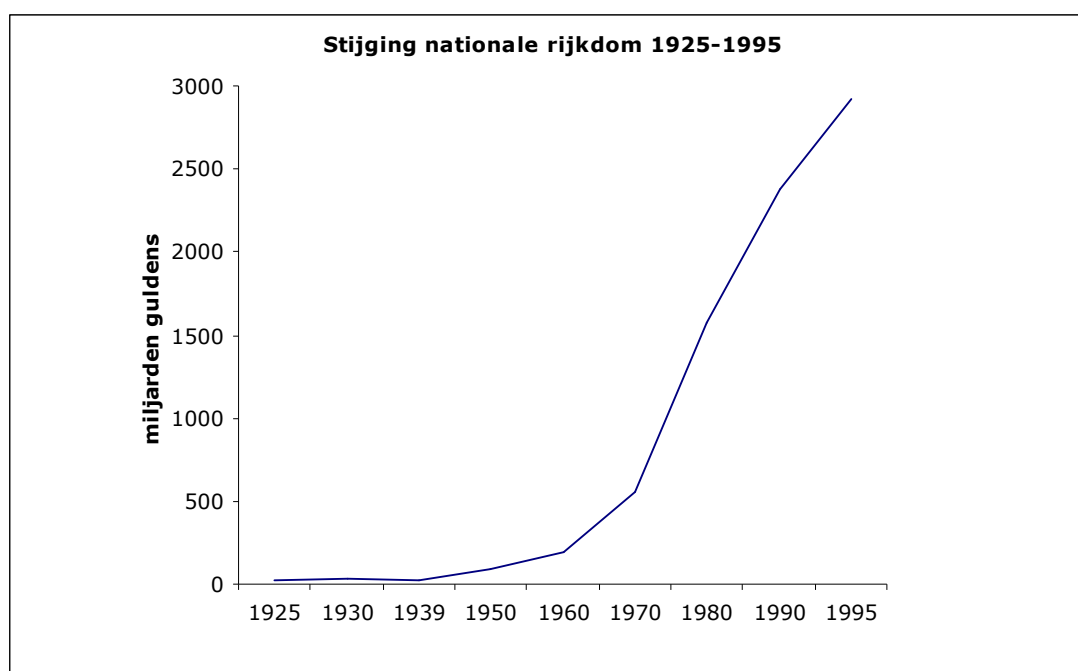
De studie moet dus ‘studeerbaar’ worden gemaakt. Zodra men de vraag stelt naar welke maatstaf die ‘studeerbaarheid’ dan wel moet worden gemeten, blijft men in het land der ‘onderwijsdeskundigen’ het antwoord schuldig. Desalniettemin worden de faculteiten overspoeld met, door steeds meer deskundigen op steeds vakkundiger wijze samengestelde enquêtes, verspreid onder steeds meer studenten, die altijd hetzelfde, volstrekt voorspelbare resultaat hebben en altijd tot dezelfde, volstrekt voorspelbare, aanbevelingen leiden, namelijk intensivering en schaalverkleining van het onderwijs. Ik heb eens de moeite genomen om nader trachten door te dringen in die onderwijsenquêteeringen. Dan blijkt dat er onder de deskundigen een taboe geldt, te weten de relatering van de uitkomsten van die enquêtes aan de door de geënuquëeerden behaalde studieresultaten! Ik heb sterk de indruk dat alle conclusies en aanbevelingen die aan de uitkomsten van dit soort - vanuit een wetenschappelijk oogpunt bezien, volstrekt waardeloze - enquêtes worden verbonden, berusten op de ervaringen en frustraties van twee groepen studenten, namelijk de zulken die definitief zijn afgefallen en de zulken die de rit maar met moeite hebben kunnen afmaken. Het veelal positieve oordeel van een andere groep, dat zijn degenen die de rit zonder enige moeite hebben voltooid, is niet doorslaggevend, *want dat van de minderheid*.

De faculteiten reageren op deze volstrekt onzinnige getalsterreur door met een enorme (en dus geldverslindende) inzet van personen en voorzieningen te trachten de middelmaat en vooral wat daaronder zit over de streep te trekken en kiest, zodoende, niet voor kwaliteit, maar voor kwantiteit. Wie voor kwantiteit kiest, mag zich er niet over verbazen dat een steeds toenemend gedeelte van de studenten steeds meer begeleiding nodig heeft om de eindstreep te kunnen halen en zo ontstaat een heilloze spiraal waarvan het einde nog steeds niet in zicht is. De Leidse universiteit heeft de ‘moed’ gehad daaraan een halt te willen

ZWALVE

toeroepen door de invoering van het Bindend Studieadvies ('BSA'): ieder die in zijn eerste studiejaar minder dan de helft van het voorgeschreven aantal studiepunten haalt (een *minimumeis*), dient de faculteit te verlaten. Dat klinkt moedig, maar inmiddels heeft de ervaring geleerd dat een dergelijke minimumeis door teveel studenten als *maximumnorm* wordt uitgelegd. Bovendien streeft men er naar zoveel mogelijk studenten over de BSA-grens te slepen en dusdoende maakt men zich - ook in Leiden - schuldig aan wat ik de doodzonde van onze academische onderwijspolitiek vind: de tot mislukken gedoemde poging te grote schoenen voor te kleine voeten passend te willen maken. Onder de *beste* studenten, degenen die wij eigenlijk zouden moeten koesteren, wordt het respect voor de universiteit er dientengevolge niet groter op: zij ervaren - volstrekt terecht - dat wat zich afficheert als 'centre of excellence' zich in werkelijkheid 'the cultivation of incompetence' ten doel heeft gesteld. Dat is de ware crisis van het onderwijs in de juridische faculteiten. Die crisis is ernstig, want zij begint ook het juridisch onderzoek aan te tasten.

Naar de oorzaak van die crisis hoeft niet ver te worden gezocht. Men vindt haar in de onderstaande grafiek

Ik breng U terug naar de 'Halcyon days' van de Nederlandse sociaal-democratie, het eerste kabinet Den Uyl (1973 - 1977), dat zich de 'eerlijke verdeling van kennis, macht en inkomen' ten doel had gesteld. Ieder moest zijn kans krijgen, ook - en vooral - in het onderwijs. Minister Van Kemenade introduceerde zijn plannen voor de Middenschool en, hoe kan het anders, het 'Tweede kansonderwijs'. Geld speelde, sinds de vondst van de

THE CULTIVATION OF INCOMPETENCE

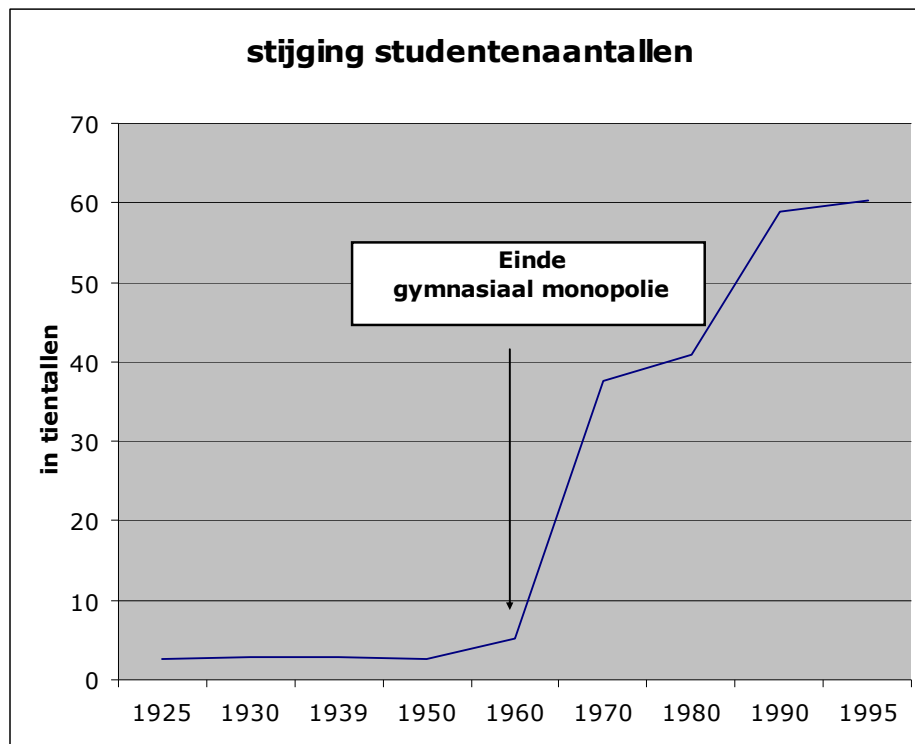
Groninger gasbel in 1960, geen rol meer. Men kon een wissel trekken op een stralende toekomst en het was dus tijd om 'leuke dingen voor de mensen' te gaan doen, juist in het onderwijs. De universiteiten en dus ook de juridische faculteiten hebben daar destijds op buitenproportionele wijze voordeel van gehad en geïnvesteerd op een wijze die, zoals zoveel 'investeringen' uit die tijd, volstrekt averechts hebben uitgewerkt. Ik ben van dat proces zelf getuige geweest en zal U dat kort schetsen. Ik neem daarbij de Groninger juridische faculteit tot uitgangspunt, omdat ik het binnen die faculteit van nabij heb kunnen volgen.

Toen ik in 1968 groentijd liep, werd er op de academie door de hoogleraren van de juridische faculteit kandidaatsexamen afgenomen. De heren stonden in jacquet, de dames in stemmig mantelpakje, op de gang te wachten totdat zij de faculteitskamers werden binnengeropen om in telkens een kwartier te worden geëxamineerd in de vakken Inleiding, Staatsrecht, Burgerlijk recht, Romeins recht en Economie. Men nam een aantal studenten *simultaan* examen af doordat de hoogleraren van de ene faculteitskamer naar de andere liepen, waar de kandidaten op hen zaten te wachten. Het was de laatste keer dat zoiets gebeurde, want het werd de hoogleraren teveel. Op zulke grote aantallen als die van 1968 was het oude academische systeem niet berekend. In de jaren vijftig, met een instroom van tussen de twintig en dertig eerstejaars studenten, kon het nog, maar nu die met honderden tegelijk kwamen, ontaardde het oude systeem tot een farce. Dit is het eerste, fundamentele, gegeven dat het gezicht van de juridische studie sinds de jaren zestig van de vorige eeuw ingrijpend heeft doen veranderen: de explosief stijgende studentenaantallen. Dat fenomeen is niet typisch Nederlands, maar mondiaal. Het hangt ongetwijfeld samen met de destijds woedende Koude Oorlog, waarin het hele in het vrije Westen beschikbare intellectuele potentieel moest worden ingeschakeld teneinde de confrontatie te overleven met een vijand die van de niets ontziende exploitatie daarvan geen geheim maakte. In Nederland kwamen daar, voor wat betreft de juridische faculteiten, nog een aantal bijzondere, typisch Nederlandse, factoren bij. Al vóór de Tweede Wereldoorlog was het duidelijk geworden dat, wilde ons land niet achterblijven in de vaart der volkeren, het monopolie van de gymnasia op toelating tot de academies moest worden gebroken, althans voor een aantal academische studies, in het bijzonder Wis- en Natuurkunde en (later) Geneeskunde. Het is een algemeen bekend feit dat de beslissing om óók 'burgerscholieren' (let U op de neerbuigende kwalificatie) tot die studies toe te laten de Nederlandse universiteiten heeft verzekerd van een aantal Nobelprijzen. Nu gebeurde hetzelfde met de juridische faculteit. Daarin moet U zeker niet een symptoom zien van een meer algemene 'democratiseringstendens': daarvan was vóór 1968 nog geen sprake. De ware redenen waren, naar mij door een destijds hoge ambtenaar op het Ministerie van Financiën uit de eerste hand kon worden medegedeeld, van praktische aard. Men maakte zich halverwege de jaren vijftig op een aantal departementen grote zorgen over de toekomstige samenstelling en opbouw van de juridische infrastructuur van Nederland. Daarvoor bestonden (toen) goede redenen: de Nederlandse bevolking zou in de komende

decennia explosief stijgen (de naoorlogse ‘baby-boom’), terwijl het juridische apparaat op een nog nagenoeg negentiende-eeuwse leest was geschoeid. De instroomcijfers op de juridische faculteiten spraken boekdelen. Zij waren, gelet op de te verwachten explosieve stijging van de bevolking en de daarvan te verwachten overbelasting van het juridische apparaat, dramatisch. In Groningen studeerden in het jaar 1953 minder dan twintig eerstejaars, grotendeels ‘alfas’: de ‘bètas’ studeerden Geneeskunde, of Wis- en Natuurkunde. Dat was een dieptepunt, alhoewel het aantal eerstejaars in Groningen al vanaf 1925(!) constant om en nabij de *vijfentwintig* studenten schommelde. Weliswaar was er tussen 1950 en 1960 sprake van een duidelijke stijging van het aantal eerstejaars rechtenstudenten, maar het lag nog steeds op nauwelijks meer dan vijftig. Het waren dit soort gegevens die het Haagse ambtelijke apparaat zorgen baarden. Er moest, zoveel was duidelijk, snel iets gebeuren. De introductie van een nieuwe juridische studierichting, de notariële opleiding, in 1958 vormde de gelegenheid het gymnasiale monopolie te ondermijnen. Tijdens de parlementaire behandeling van het daartoe strekkende voorstel, dat onder meer inhield dat ook ‘burgerscholieren’, tot deze nieuwe studierichting zouden worden toegelaten, liet de minister weten dat ‘in de komende jaren ... een wijziging inzake de toelatingseisen tot de studie in de Rechtsgeleerdheid zal worden overwogen’. Het gevolg van deze beslissing was dat op landelijke basis honderden HBS’ers, voornamelijk HBS.A-abituriënten, in de juridische faculteiten als notariële studenten werden ingeschreven. Hetzelfde gebeurde toen in 1963 alweer een nieuwe studierichting werd opgericht, de fiscaal-juridische, waarvan de studenten op de zelfde voet als de notariële werden toegelaten, dat wil zeggen dat zij een verplicht tentamen Latijn moesten afleggen, dat onder verantwoordelijkheid van de hoogleraar Romeins recht werd afgenomen. In 1968, mijn eerste studiejaar, liep de overgangsregeling af die in 1958 en in 1963 was gemaakt voor notariële en fiscaal-juridische studenten. Nu werd besloten het gymnasiale monopolie definitief te doorbreken: *alle* middelbare scholieren werden tot *alle* juridische studierichtingen toegelaten, natuurlijk op voorwaarde dat ze een tentamen Latijn aflegden; het werd in Groningen nog geen twee jaar later op initiatief van de hoogleraar Romeins recht zelf (onder groot protest overigens van met name de Leidse faculteit) afgeschaft. Drie jaar later werd het overal afgeschaft. Nu stroomden de studenten bij honderden binnen. Een en ander plaatste de faculteiten voor grote onderwijstechnische problemen. Voor het eerst in de geschiedenis van de juridische faculteiten werd op structurele basis personeel aangesteld om les te geven dat niet was ingeschaald in de rang van hoogleraar. Weliswaar bestond er voordien zoiets als de functie van ‘wetenschappelijk ambtenaar’, maar het beperkte aantal personen dat vóór 1960 in die functie was aangesteld had voornamelijk tot taak de hoogleraren bij te staan bij het verrichten van onderzoek, zoals ook nu nog in Duitsland en Frankrijk het geval is. Hoogleraren zijn eerst en bovenal leraren en daarom dienen *zij* en niet het academische voetvolk voor de klas te staan. Dat werd nu - althans in Nederland - anders.

THE CULTIVATION OF INCOMPETENCE

Het zal U duidelijk zijn geworden dat het onderwijs in de juridische faculteiten van ons land nog tot de jaren zeventig van de vorige eeuw op negentiende-eeuwse leest was geschoeid. De hoogleraar verzorgde een hoorcollege en dat was alles. Studenten werden verondersteld een boek te hebben leren lezen en zich voornamelijk door middel van zelfstudie op de examens voor te bereiden. Bovendien kwam het nog in de jaren vijftig regelmatig voor dat een hoogleraar colleges gaf in een cyclus van drie à vijf jaar. Wie als eerstejaars student geluk had, begon in zijn eerste jaar met de eerstejaars cursus van de hoogleraar, maar wie pech had, begon met een cursus die was bedoeld voor gevorderden.

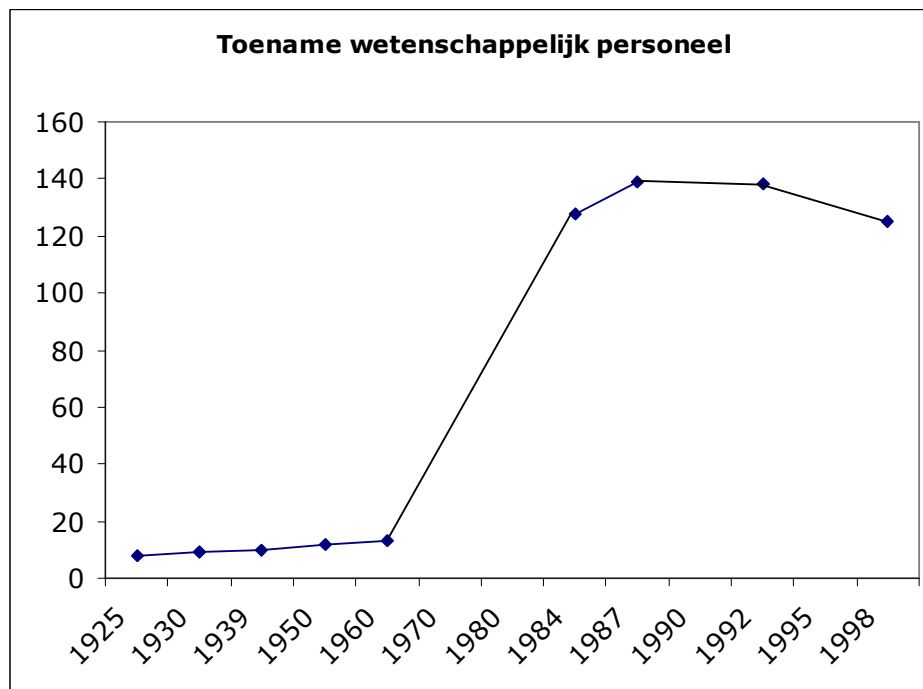

Het zal U daarom niet verbazen dat er, *buiten* de academies, een markt was voor ondersteunend onderwijs. Dat was het werkterrein van de zogeheten ‘repetitoren’, die al in de negentiende eeuw in die behoefte voorzagen. Zij gaven thuis onderwijs aan hun cursisten in groepjes van vier of vijf; een Groninger repetitor uit de jaren vijftig was dus in staat om in nog geen vijf uren per week het gehele eerste studiejaar te bedienen. Tot aan de jaren zestig was dat daarom geen zware taak, een aardige bijverdienste voor noodlijdende advocaten (die waren er toen). In grotere faculteitssteden, zoals Leiden en Amsterdam, werd het gedaan door specialisten. In Leiden, bijvoorbeeld, was er de beroemde repetitor Witkam, die Romeins recht gaf in zijn prachtige huis aan het Rapenburg; voor het burgerlijk recht repeteerde men bij Vijverberg en voor het handelsrecht bij Peutte. In Amsterdam was er de niet minder beroemde Conrad Brahn, die Romeins recht *en*

burgerlijk recht repeteerde. Goede repetitoren konden van dit werk leven en sommigen van hen verdienden zelfs meer dan de hoogleraren in hun vak. De hoogleraren wisten precies wie die repetitoren waren, al was het slechts omdat zij als publiek bij de examens (openbare zittingen) zaten. Het systeem werkte perfect zolang de studentenaantallen beperkt bleven, maar vanaf het midden van de jaren zestig, toen de jaarlijkse instroom in de honderden begon te lopen, ging het niet meer. Er was een ander soort student binnengestroomd, van een andere sociale achtergrond ook. Zij vormden al snel de meerderheid. Het waren niet meer aan de hand van het klassieke humanistische 'Bildungsideal' geschoolde gymnasiasten, grotendeels uit de betere kringen, maar 'burgerscholieren', die in de regel een opleiding hadden genoten die was afgestemd op vervulling van beroepen in de ambtenarij of in het administratieve middenkader van grote en middelgrote bedrijven. Die opleiding - HBS.A - was er, om kort te gaan, op afgestemd dat men op enig tijdstip in de toekomst met vrucht het examen Gemeente Administratie (GA) I en II kon afleggen. Dit soort studenten (de minder begaafde middelbare scholieren) had begeleiding nodig en - dat was nieuw - eiste dat ook. Wie geen repetitor kon betalen, had - zo werd al snel geroepen - geen 'eerlijke kans'. De faculteiten - dat wilde destijds nog zeggen, de hoogleraren - besloten toen om van overheidswege aangestelde *en* betaalde repetitoren in dienst te nemen, wier onderwijs dus - anders dan dat van de repetitoren - *gratis* werd aangeboden aan alle studenten die collegegeld betaalden. Het lag voor de hand die plaatsen aan te bieden aan de bestaande repetitoren en inderdaad wist men in Amsterdam Brahn zover te krijgen om zijn lucratieve praktijk in te ruilen voor een aanstelling als onderwijsdocent. Menigee echter sloeg een dergelijke aanbieding af: men haalde het niet in zijn hoofd de lucratieve winkel in de steek te laten voor een slecht betaalde baan in overheidsdienst. Zo kwam het dus dat de faculteiten - dat wilde destijds - nogmaals - zeggen, de hoogleraren - dergelijke betrekkingen aanboden aan anderen. Jan Pen in Groningen zocht op de middelbare scholen naar goede docenten in de economie en vond die ook. Cahen haalde Brahn naar Groningen en de romanist H.J. Scheltema bood zo'n aanstelling aan 'veelbelovende' studenten aan. Over de aard van dit soort aanstellingen liet men over het algemeen geen twijfel bestaan. In het Gedenkboek van de Groninger universiteit van 1964 spreekt H.J. Scheltema vol trots over een faculteit 'van dertien leden'. Hij bedoelde de hoogleraren; de ook al destijds wel degelijk aan de faculteit aangestelde 'wetenschappelijke ambtenaren' telde hij niet individueel. Er werd slechts gesproken over 'een aantal'. Het waren er - in 1964 - *drie*. Ook de tientallen nadien, aanvankelijk nog op arbeidscontract, nieuw aangestelde 'medewerkers' dienden hun plaats te kennen: men was docent en voor het overige diende men hand- en spandiensten te verlenen aan het onderzoek van de hoogleraar. Zelfstandig onderzoek werd niet van hen verwacht en dikwijls ook niet gestimuleerd. Die houding heeft verstrekkende gevolgen gehad, waarvan de juridische faculteiten in den lande nog decennia nadien last hebben gehad en - ten dele - nog steeds hebben. Het moet maar eens gezegd: net als veel van de studenten, was ook een aantal van de nieuwe docenten intellectueel eenvoudigweg niet berekend op een academische loopbaan.

THE CULTIVATION OF INCOMPETENCE

Zo ontstonden de ‘wetenschappelijk staven’ van de juridische faculteiten. Het was een volstrekt nieuw fenomeen, evenals het verschijnsel ‘werkgroep’, dat zijn de - naar het voorbeeld van de repetitieklassjes gevormde - bijeenkomsten waarin de nieuwe academische klasse der universitaire docenten de tentamenstof ‘doorexerceerde’, zoals de repetitoren dat ooit deden. Het kenmerkte zich - en kenmerkt zich grotendeels nog steeds - door een zeer grote mate van vrijblijvendheid, niet alleen van de zijde van de docent, maar ook van die van de studenten. Dat waren de wekelijkse repetitiebijeenkomsten bij de repetitoren immers ook: wie niet wilde, hoefde niet te gaan. En zoals het bij deze niet ongebruikelijk was dat men om vijf uur tijdens de bijeenkomst een borrel schonk, zo was het niet ongewoon dat een docent na vijven met zijn hele werkgroep het café indook, waarna het in de Groninger binnenstad nog lang nadien onrustig bleef. Bedenkt U dat inmiddels de ‘roaring seventies’ waren aangebroken, die de lijn van de ‘swinging sixties’ krachtig voortzetten, ook - en juist - op de universiteiten. Toen ook voeren de door de Groninger gasbel inmiddels zwaar beladen zilvervloten de universiteiten binnen. En wat deed men ermee? Nog meer onderwijsdocenten aanstellen! U ziet dat in de onderstaande grafiek.

De ‘wetenschappelijke staf’ van de juridische faculteiten groeide explosief en overvleugelde al snel het aantal hoogleraren. Dit feit, gecombineerd met de introductie van een op een ouderwetse ‘raden-republiek’ gebaseerd democratisch facultair besluitvormingsmodel in de jaren zeventig (ook een buitensporige luxe die men zich

meende te kunnen veroorloven), betekende niets meer of minder dan dat het *die* groep was die voortaan het beleid van een faculteit, *inclusief* de hooglerarenbenoemingen, bepaalde. Uiteraard behartigde zij haar eigen belangen en die bestonden primair uit de instandhouding van de onderwijsvormen waaraan zij haar bestaansrecht ontleende.

Zo gebeurde er in Nederland iets unieks, iets waarvan men zich - zo leert mijn ervaring - ten onzent te weinig bewust is en waarover men, *als* men zich er al van bewust is, liever niet te hard spreekt. Het karakter van het Nederlandse rechtenonderwijs begon volledig uit de pas te lopen met hetgeen in de ons omringende, minder met onontgonnen grondstoffen bedeelde, landen gebruikelijk was en tot in zeer vergaande mate nog steeds gebruikelijk is. De leerstoelen, of - zoals men het nu begon te noemen - de 'afdelingen', werden bevolkt met grote staven docenten, wier existentie praktisch uitsluitend berustte op onderwijsverplichtingen in onderwijsvormen die, bij alle evaluatiedrift, nimmer op *verantwoorde* wijze op hun rendement zijn getoetst. Zo'n rendementstoets *kan* ook niet op verantwoorde wijze plaatsvinden en wel omdat men er noodzakelijkerwijze twee totaal onvergelykbare grootheden bij moet betrekken. Het is namelijk niet voor niets dat ik met zoveel nadruk heb gewezen op de - vergeleken met de huidige instroomcijfers - minimale instroom binnen de juridische faculteiten gedurende de eerste helft van de vorige eeuw en het begin van de jaren zestig. De gemiddelde rechtenstudent uit deze periode is een geheel andere dan die van de periode daarna, niet alleen in sociaal-cultureel opzicht, maar ook omdat die een volstrekt andere middelbare schoolopleiding heeft genoten. Dat geldt voor zowel de groep die zich - volstrekt ten onrechte overigens - nog steeds als 'gymnasiasten' afficheert, als ook voor die van degenen die vroeger als HBS'ers werden aangeduid, want de oude HBS.B-opleiding was een uitstekende opleiding. Dáár kwam na 1968 de nieuwe groep rechtenstudenten echter niet vandaan.

Zo ontstond in de jaren zeventig van de vorige eeuw door een curieuze samenloop van omstandigheden een unieke, want typisch Nederlandse, juridische onderwijscultuur. Zij kenmerkte zich (en kenmerkt zich nog steeds) door tegen betaling van een - relatief - laag collegegeld beschikbare, zeer intensieve en zeer 'tentamengerichte' studiebegeleiding in kleine groepen aan zeer grote aantallen studenten die, kennelijk, niet in staat worden geacht om zich de stof zelfstandig eigen te maken. Ik beschouw dat als een buitensporige luxe. Er was geen land in de wereld, behalve dan het 'Koeweit aan de Noordzee', dat zich een dergelijke luxe *kon* veroorloven. Het is bovendien een luxe die men zich elders - terecht - niet heeft *willen* veroorloven, ook niet in Engeland. De gevolgen zijn, zeker op de langere termijn, verschrikkelijk geweest, want het grootste gedeelte van de - sinds de jaren tachtig steeds beperkter wordende - middelen die de juridische faculteiten ter beschikking staan, wordt op die wijze opgeslokt door een - relatief - absurd hoog personeelsbudget, zulks ten koste van andere posten. Ik stel, om maar eens een voorbeeld te noemen, vast dat de bibliotheken van de meeste grote juridische faculteiten niet meer voldoen aan internationale maatstaven van excellentie en zijn ontaard tot handbibliotheken waarin de

THE CULTIVATION OF INCOMPETENCE

voor onderwijsdoeleinden noodzakelijke literatuur weliswaar nog - zij het met moeite - kan worden bijgehouden, maar geen sprake meer is van collectievorming die is gericht op het in standhouden van internationaal georiënteerde onderzoeksbibliotheken. Er schuilt daarom, althans voor iemand die daar gevoelig voor is, een gênante tragiek in de wijze waarop de bestuurders van Nederlandse universiteiten hun instellingen met graagte afficheren als het 'Harvard aan de Rijn', het 'Yale aan de Amstel', of het 'Princeton aan de Drentse A'; die vergelijkingen worden ridicuul wanneer men het boekenbudget van de Harvard Law School plaatst tegenover de bedragen die Nederlandse faculteiten daarvoor ter beschikking staan. *Dat* zijn de infrastructurele kosten van de 'cultivation of incompetence'.

De vraag rijst dus nu hoe men zich aan deze ellende kan onttrekken, dat wil zeggen hoe men de juridische discipline kan behoeden voor een nog verder naar het niveau van het middelbaar beroepsonderwijs afglijdende en bovendien kostenverslindende opleiding. Ik heb een radicale oplossing: houdt op met die kostenverslindende vormen van onderwijs waarvan het rendement betrekkelijk gering is en houdt het op goede hoorcolleges die de achtergrondinformatie bij de voor een bepaald vak verplichte literatuur bieden. Van juristen kan, ja *moet* zelfs, worden verwacht dat zij in staat zijn zich een belangrijk deel van hun kennis door middel van zelfstudie eigen te maken, al was het slechts omdat zij dat later zeker moeten kunnen. Het wordt tijd dat wij afstand nemen van een verziekte cultuur waarbij universiteiten zich de normen laten dicteren waaraan haar onderwijs heeft te voldoen: het is niet onze taak ons aan te passen aan hetgeen een student *kan*, maar om vast te stellen wat hij *moet kunnen*. Laten de Nederlandse academies een beetje van hun oude autonomie - en zelfrespect - terugvinden en laten zij de moed opbrengen om die normen *zelf* vast te stellen. Bijvoorbeeld door studenten die niet kunnen wat zij willen op een zo vroeg mogelijk tijdstip van de studie - het vak Inleiding in de Rechtsgeleerdheid kan daarbij (mits op de juiste wijze gedoceerd) een centrale rol spelen - een dwingend *testimonium abeundi* te geven. Wie op een middelbare school twee keer blijft zitten, moet de school verlaten. Waarom zou dat op universiteiten anders zijn? Vergeet U niet dat, wanneer wij docenten klagen over de verstikkende cultuur van 'under-achievement' die zich van dit land in het algemeen, maar zeker van onze studenten heeft meester gemaakt, mede door ons zelf in de hand is gewerkt en wel omdat wij te lage eisen stellen aan het kunnen van onze studenten. Zo wordt de indruk gewekt alsof de studietijd ten doel heeft de levensfase tussen puberteit en adolescentie op een zo aangenaam mogelijke wijze te overbruggen en dat studenten daarom zoveel mogelijk kansen moeten worden geboden om op enig, hun conveniërend, moment een tentamen met vrucht te kunnen afleggen. Dat *kan* (we *doen* het zelfs), maar het *moet* niet. Ik zou hier niet staan, wanneer ik de hoop geheel had opgegeven dat vermaningen als deze enig effect sorteren. Veel vertrouwen heb ik er overigens niet in: dat leren mijn ervaringen bij de debatten rondom de invoering van de zogeheten 'BaMa'-structuur. Wij hebben toen een excellente gelegenheid laten voorbijgaan op een elegante manier afscheid te nemen van de in het recente verleden in dit

land gegroeide misstanden, omdat er (althans in mijn ogen) een reële mogelijkheid bestond *inderdaad* het Amerikaanse stelsel te volgen dat er het voorbeeld van is geweest en dat is gebouwd op de *als voldongen feit geaccepteerde deficiëntie van het middelbare schoolonderwijs*. Een Amerikaanse collega verzekerde mij onlangs eens dat zijn studenten weliswaar als analfabeten van de ‘High Schools’ komen, maar gelukkig in ‘College’ op doeltreffende wijze worden voorbereid op een juridische opleiding. Wij hadden hetzelfde kunnen doen door van de juridische studie te maken wat zij in de Verenigde Staten ook inderdaad is, te weten een *kopstudie*. Daaraan ligt bovendien de - terechte - gedachte ten grondslag dat de rechtenstudie niet bepaaldelijk geschikt is voor adolescenten die nauwelijks aan de schoolbanken zijn ontgroeid. Laat aanstaande juridische studenten zich daarom eerst maar eens bekwamen in een andere academische discipline, alvorens zich op een typische *broodstudie*, zoals de rechtsgeleerdheid, te werpen. Wij hebben dat niet gedaan: er zijn teveel gevestigde belangen gemoeid bij de instandhouding van de misstand die ik U heb trachten te schetsen en zo gaan wij dus door met ‘the cultivation of incompetence’. Candide begreep het al: ‘*cela est bien dit*’, sprak hij, ‘*mais il faut cultiver notre jardin*’.

W.J. Zwolve

Leiden